

แนวคิดอัตลักษณ์ท้องถิ่นภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์

The concept of local identity in the context of changes in the era of globalization

ณัฐพงศ์ รักงาม*

Nattapong Rakngam

บทคัดย่อ

แนวคิดอัตลักษณ์ท้องถิ่น เป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบันอันเป็นผลจากการกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) ที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นมิติทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมโดยเป็นผลจากความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีโดยเฉพาะในด้านข้อมูลข่าวสารและระบบสารสนเทศ นำมาซึ่งการเชื่อมความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงของผู้คนทั่วโลกอย่างไร้พรมแดน ในแง่หนึ่งโลกาภิวัตน์นำมาซึ่งความร่วมมือและการพัฒนาและสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ แต่อย่างไรก็ตามผลกระทบในแง่ลบของกระบวนการโลกาภิวัตน์ซึ่งถือเป็นพัฒนาการอีกกระบวนการหนึ่งของระบบทุนนิยมก็นำมาซึ่งการครอบงำทางด้านวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศโลกตะวันตกผ่านการไหลบ่าของทุนข้ามชาติที่ได้เข้ามาเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากกลุ่มประเทศที่ด้อยพัฒนาในรูปแบบที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นแนวคิดบริโภคนิยม วัตถุนิยม หรือการทำให้วัฒนธรรม ความเชื่อหรือประเพณีกลายเป็นสินค้า (commodification) อย่างไรก็ตามภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ก็ได้สร้างกระบวนการท้องถิ่นนิยม (localism) อันเป็นการปลุกจิตสำนึกให้ผู้คนได้หันหลังย้อนมองมายังรากฐานของตนเองซึ่งได้แก่ความเป็นชุมชนท้องถิ่น เกิดกระบวนการรื้อฟื้นอัตลักษณ์ของชุมชน บทความนี้ได้นำเสนอความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นไทย การต่อสู้และการปรับตัวของอัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่นภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเป็นรัฐชาติ และในท้ายที่สุดได้นำเสนอกระบวนการฟื้นฟูอัตลักษณ์ท้องถิ่นภายใต้แนวคิดท้องถิ่นนิยม (localism)

คำสำคัญ: อัตลักษณ์, โลกาภิวัตน์, ท้องถิ่น

Abstract

The local identity concept is the concept that has been interested today, and it is a result from the globalization which is moving quickly to changes in all aspects, whether the dimensions of economic, political, social, and cultural as a result of advances of science and technology, especially in the field of information and informationsystems led to the linkage and association of people around the world without borders in one aspect. The globalization brings of cooperation, development, and new innovation. Notwithstanding, the negative impact of globalization is the process of development of capitalism which brings of the dominance in culture of the Western World countries through the influx transnational capital that they can also find the benefits from the underdeveloped countries in a variety of formats. Whether the concept is consumerism or materialistic, it makes culture beliefs or traditions to become a product. However, the under globalization has made a popular local process (localism) that creates conscience for people to look back at their own foundations that is the local community causing the identity resurrecting process of the community. This article

* อาจารย์ประจำสำนักวิชาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

has presented the identity of the Thai local communities, the struggle and adaptation of local community identity under globalization, the nation state, and the local identity reconstruction process under the localism concept.

Key words: Identity, Globalization, Local.

อัตลักษณ์ความหมายและความสัมพันธ์กับชุมชนท้องถิ่น

คำว่าอัตลักษณ์ (identity) นั้นมีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า identities ซึ่งมีความหมายว่าเหมือนกัน (the same) ซึ่งคำว่า “อัตลักษณ์” เป็นคำที่ใช้กันโดยทั่วไปในศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา โดยมีจุดเริ่มต้นและพัฒนาขึ้นมาในสำนักปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interaction) ที่ได้กล่าวถึงตัวตน (the self) ว่าเป็นสมรรถนะอันเป็นของมนุษย์ โดยเฉพาะในการที่จะคิดคำนึงถึงธรรมชาติและสังคมรอบตัวผ่านการสื่อสารและภาษา นอกจากนี้อัตลักษณ์ (identity) มีย่อยแห่งความหมายสองประการด้วยกัน คือ ความเหมือนและความแตกต่างกันออกไป (similarity and difference) บนพื้นฐานและเงื่อนไขของความสัมพันธ์และการเปรียบเทียบระหว่างระดับปัจเจกและกลุ่มคน อัตลักษณ์จะทำหน้าที่เป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าใครเป็นพวกเดียวกับเราและใครต่างจากเรา Jenkins กล่าวว่าอัตลักษณ์จึงมีนัยยะที่เกี่ยวข้องกับการเปรียบเทียบระหว่างความเป็นปัจเจกบุคคลและกลุ่ม ตลอดจนมีความเกี่ยวข้องกับการให้และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (interaction)²

Kathryn Woodward ได้กล่าวไว้ว่า อัตลักษณ์ คือสิ่งที่ทำให้เรารับรู้ตนเองว่า เราคือใคร และเราดำเนินความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ตลอดจนโลกที่แวดล้อมตัวเราอยู่อย่างไร อัตลักษณ์คือสิ่งที่กำหนดทางเดินให้กับเรา เป็นสิ่งที่บ่งบอกว่า ใครเป็นพวกเดียวกับเรา และใครที่แตกต่างจากเรา ส่วนใหญ่แล้วอัตลักษณ์ถูกกำหนดโดยความแตกต่างซึ่งอาจมองเห็นได้ในลักษณะของการแบ่งแยกออกจากกันเช่นอัตลักษณ์ในรูปแบบของความแตกต่างระหว่างชนชาติหรือความขัดแย้งด้านความเชื่อ เป็นต้น โดยมากแล้วอัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้น ในลักษณะของสิ่งตรงกันข้าม เช่น คนผิวขาว-คนผิวดำ ความปกติ-ความเบี่ยงเบนจากปกติ และผู้ชาย-ผู้หญิง³

โดยที่อัตลักษณ์ (identity) สามารถแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ อัตลักษณ์ระดับปัจเจก (individual identity) และอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม (collective identity) ในระดับปัจเจกบุคคลหนึ่งอาจมีหลายอัตลักษณ์อยู่ในตัวเอง ในขณะที่อัตลักษณ์ร่วมก่อให้เกิดความสงบอยู่ร่วมกันของกลุ่มคน และไม่สามารถแยกออกจากการกระทำหรือสิ่งสถานภาพของปัจเจกในกลุ่มได้ ดังนั้นอัตลักษณ์จึงเป็นการแสดงออกถึงความเหมือนและความแตกต่างของความเป็นกลุ่มคนอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงด้วย เช่นเดียวกัน ดังที่ฉลาดชาย รมิตานนท์ได้กล่าวว่าอัตลักษณ์หรือ identity ไม่ใช่สิ่งที่อยู่ตาม “ธรรมชาติ” หรือเกิดขึ้นลอย ๆ แต่ก่อรูปขึ้นภายในวัฒนธรรม ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง โดยที่วัฒนธรรมก็เป็นสิ่งสร้างทางสังคม (social construct) และไม่ใช่อะไรที่หยุดนิ่งตายตัว หากแต่เป็นวงจรซึ่งมีผู้เรียกว่า “วงจรแห่งวัฒนธรรม” (circuit of culture) ดังนั้นอัตลักษณ์ทั้งหลายทั้งปวงจึงถูกผลิต (produced) ขึ้นมาถูกบริโภค (consumed) และถูกควบคุมจัดการ (regulated) อยู่ในวัฒนธรรมพร้อมกันนั้นก็มีการสร้างความหมายต่าง ๆ (creating meanings) ผ่านระบบต่าง ๆ ของการสร้างภาพ

¹ ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, อัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้: บทสำรวจเบื้องต้นจากเอกสาร, 2548, วารสารปาริชาติ ปีที่ 18 ฉบับที่ 1 เมษายน 2548 – กันยายน 2548. หน้า 103.

² ศิขรา ศิริสาร, กระบวนการปฏิสัมพันธ์และการสร้างอัตลักษณ์ร่วมในแฟนเพจเฟซบุ๊ก: ศึกษากรณีแฟนเพจอปีดคอม, วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีที่ 24 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม – กันยายน 2556, หน้า 6.

³ เฉลิมชัย ปัญญาดี, อัตลักษณ์และการสร้างอัตลักษณ์ขององค์การบริหารส่วนตำบลในฐานะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, ฐานข้อมูลโครงสร้างพื้นฐานภาครัฐด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2550, หน้า 36.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

ตัวแทน (symbolic system of presentation) ที่เกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่ต่าง ๆ อัตลักษณ์อันหลากหลายที่เราอาจนำเอาสร้างเป็นอัตลักษณ์ของเรา⁵

ดังนั้นอัตลักษณ์จึงมีความสัมพันธ์กับความเป็นกลุ่มหรือความเป็นชุมชนของแต่ละพื้นที่และในขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งที่เลื่อนไหลได้ตามบริบทและการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม วัฒนธรรมที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ ซึ่งสามารถสะท้อนถึงตัวตนของตนเองและกลุ่มว่ามีลักษณะแตกต่างจากกลุ่มและชุมชนอื่นอย่างไร ดังนั้นความเป็นชุมชนจึงเป็นเรื่องของความเป็นตัวตน หรือบางคนอาจเรียกว่า อัตลักษณ์ (Identity) ซึ่งความเป็นตัวตนอันหลากหลายปรากฏในหลายรูปลักษณะที่มีความหมายเพราะเป็นความพยายามบอกคนอื่นให้รู้ว่า "ฉันเป็นใคร" ซึ่งเป็นเรื่องของการเชื่อมโยงตัวเองกับคนอื่นในสังคม เป็นเรื่องเกี่ยวกับมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือสิทธิ นั่นคือได้รับการยอมรับว่าตัวเองมีความชอบธรรม⁶

อัตลักษณ์ชุมชนจึงเป็นรากเหง้าหรือวัฒนธรรมทางสังคมที่ถูกก่อให้เกิดขึ้นมาและใช้ในการยึดเป็นภูมิปัญญาขนบธรรมเนียม ประเพณีในการปฏิบัติในสังคมสังคมนั้น ๆ ซึ่งมีลักษณะของความโดดเด่นหรือมีความแตกต่างกับขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของสังคมอื่น ๆ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชุมชนในการศึกษาลักษณะอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นไทยก็มีลักษณะเช่นเดียวกันคือ ความเป็นชุมชนท้องถิ่นถือเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทยและได้สร้างอัตลักษณ์ของตนเองที่อาจมีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ผ่านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี การแต่งกาย ภาษา รวมไปถึงความเชื่อต่าง ๆ ที่ผ่านการเรียนรู้ สะสม ส่งต่อและถ่ายทอดกันจากรุ่นสู่รุ่นดังที่ผู้เขียนได้ทำการศึกษาและรวบรวมงานวิจัยที่ได้ทำการศึกษา อัตลักษณ์ของชุมชนในเขตพื้นที่ต่าง ๆ ของไทย ซึ่งพบว่าในอดีตความเป็นอัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่นในของสังคมไทยในความหลากหลายภูมิภาคนั้นแม้จะมีบริบทที่แตกต่างกันแต่ก็มีลักษณะบางประการที่มีจุดร่วมและความคล้ายคลึงกันดังตัวอย่างเช่นการศึกษาของไฉจิลักษณ์ กมลศักดิ์วาทกุล ที่ได้ศึกษาเรื่องตลาดย้อนยุคสามชุก: การเมืองเรื่องพื้นที่และธุรกิจแห่งการถวิลหาอดีต ซึ่งพบข้อมูลที่น่าสนใจว่าในอดีตตลาดสามชุกในบริบทของชุมชนท้องถิ่นเป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับการทำเกษตรส่งผลให้ลักษณะทางสังคมของผู้คนให้เป็นสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาสายน้ำ และถูกพัฒนามาเป็นพื้นที่แห่งการแลกเปลี่ยนสินค้าของชุมชนท้องถิ่นริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน⁷ ในการศึกษากระบวนการผลิตซ้ำและสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหนองขาว อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรีได้แสดงถึงลักษณะของอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชนบ้านหนองขาวว่ามีความเป็นท้องถิ่นสูง ยึดถือบรรพบุรุษเห็นความสำคัญของพ่อเฒ่าแม่แก่ในชุมชน มีความรักในระบบเครือญาติสูง มีประเพณี พิธีกรรมความเชื่อภูมิปัญญาเป็นของตนเองมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นแกนกลางของชุมชน มีศาลเจ้าเพื่อกราบไหว้บูชาในพื้นที่สาธารณะรวมไปถึงการมีเครือข่ายภายในชุมชนในงานของกนกรวรรณ ระลึกซึ่งทำการศึกษากระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ชุมชนภูมิซรอล ในจังหวัดศรีสะเกษ พบว่าในอดีตหมู่บ้านภูมิซรอลมีอัตลักษณ์ชุมชนแบบ “ชุมชนหมู่บ้านประเพณี” (traditional society) มีลักษณะสังคมแบบพหุวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งไทยเชื้อสายกัมพูชา และไทยเชื้อสายอีสานและมีการพึ่งพาอาศัยกันของคนในชุมชนตามลักษณะความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและแกนนำตามธรรมชาติของชุมชน¹⁰ การศึกษาอัตลักษณ์ชุมชนเมืองโบราณอยู่

⁵ฉลาดชาย รมิตานนท์, อัตลักษณ์ วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลง, บทความวิชาการ ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2558, หน้า 1.

⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

⁷ชลธิชา มาลาหอม, อัตลักษณ์ชุมชนรากฐานสู่การศึกษา, วารสารเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (16) ประจำเดือนมกราคม – มิถุนายน 255, หน้า 41.

⁸ไฉจิลักษณ์ กมลศักดิ์วาทกุล, ตลาดย้อนยุคสามชุก: การเมืองเรื่องพื้นที่และธุรกิจแห่งการถวิลหาอดีต, (ปริญญาณิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาศิลปวัฒนธรรมวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2556), หน้า 93.

⁹นิษฐา หุ่นเกษม, [Online], 26 มิถุนายน 2547, แหล่งที่มา <http://v1.midnightuniv.org/midnight2545/document983.html>

¹⁰กนกรวรรณ ระลึก, กระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ชุมชนภูมิซรอล, รัฐศาสตร์สาร คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ 26 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม 2558.

ทอง จังหวัดสุพรรณบุรีผู้ศึกษาได้แสดงถึงลักษณะของอัตลักษณ์ชุมชนเมืองโบราณที่จำแนกออกเป็นอัตลักษณ์ที่จับต้องได้ เช่น ลักษณะของผังเมืองที่มีความเฉพาะในการดำเนินชีวิตโดยคำนึงถึงการกักเก็บน้ำ ประติมากรรมในทางศาสนา อันเป็นการแสดงถึงพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางที่สำคัญ ในขณะที่เดียวกันก็มีอัตลักษณ์ในลักษณะที่จับต้องไม่ได้อันได้แก่ ประเพณีและพิธีกรรมสำคัญ เช่น ประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะ ประเพณีลอยกระทงสวรรค์ พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้านาย ผีเทวดา เป็นต้น¹¹ และตัวอย่างของอัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่นในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือผ่านการศึกษารวบรวมของจิตรา สมบัติรัตนานันท์ที่ได้ทำการศึกษาวรรณกรรมทางการเมืองของชุมชนตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยองที่พบว่าวิถีชีวิตของชุมชนในอดีตตั้งอยู่บนฐานเศรษฐกิจแบบยังชีพ มีระบบการผลิตแบบสามน้ำ ได้แก่ เขตเศรษฐกิจแบบน้ำเค็ม น้ำกร่อย และน้ำจืด ชุมชนสามารถทำการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองภายในชุมชนได้โดยอาศัยฐานทางเศรษฐกิจ 2 กิจกรรม คือ การทำนาและการประมงพื้นบ้าน มีระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมของชุมชน ผ่านการศึกษา การรักษาโรค บทบาทของวัดและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชน¹²

อีกหนึ่งแนวทางในการศึกษาถึงอัตลักษณ์ของความเป็นท้องถิ่นและความเป็นชุมชนในการศึกษาสังคมไทยคือ กลุ่มงานวิจัยทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาโดยเฉพาะงานที่เน้นการศึกษาทางด้านอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มชนชายขอบซึ่งในภาพรวมเป็นการแสดงให้เห็นถึงลักษณะร่วมของความเป็นชุมชนผ่านระบบความเชื่อ ประเพณีความสัมพันธ์และการเคารพในธรรมชาติตั้งแต่นางของเสกสรร สรรสพิสุทธิ์ที่ทำการศึกษ้อัตลักษณ์ของไทลื้อและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่อำเภอสะเมิง ที่พบว่าชาวไทลื้อได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณาจักรล้านนาเป็นเวลานานและยึดถือเอาการปลูกข้าวเป็นวิถีหลักในการดำรงชีพ “ข้าวกับควาย” เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม มีความเชื่อเกี่ยวกับผีในฐานะสิ่งสูงสุดที่สถิตกับทุกสิ่งในชีวิตและธรรมชาติ พิธีกรรมและค่านิยมจึงกลายเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมในการผลิตทางเศรษฐกิจตลอดจนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล¹³ ในการศึกษาการดำรงอัตลักษณ์ของชุมชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือของมณฑล พนมมิตรแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชนกลุ่มน้อยบ้านห้วยเฮี้ยะว่ามีความหลากหลายเช่น การแต่งกายประจำเผ่า การมีภาษาพูดเฉพาะมีวัฒนธรรม ประเพณี ในขณะเดียวกันก็มีอัตลักษณ์ที่เป็นนามธรรมผ่านความเป็นพี่น้อง เครือญาติ ความอาวุโสและให้คุณค่ากับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ¹⁴

การศึกษาเกี่ยวกับประเด็นอัตลักษณ์ของชุมชนและท้องถิ่นในพื้นที่และภูมิภาคต่าง ๆ ของสังคมไทยเหล่านี้ทำให้เราเห็นถึงโครงสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นไทยในภาพรวมส่วนใหญ่นั้นมีลักษณะผูกติดกับความเป็นชุมชนท้องถิ่น ความเป็นเครือญาติผ่านระบบความสัมพันธ์แบบมีลำดับชั้นโดยยึดถือลำดับความอาวุโส มีวิถีการดำรงชีวิตในการพึ่งพิงธรรมชาติ อาทิเช่น แม่น้ำ ทะเลหรือภูเขา ซึ่งสะท้อนผ่านวัฒนธรรมและประเพณีที่มีความเชื่อมโยงกับธรรมชาติในมิติของการเคารพและศรัทธาต่อธรรมชาติ ในขณะเดียวกันก็มีความเชื่อและพิธีกรรมที่อ้างอิงกับแนวคิดและคติทางศาสนารวมถึงความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีและวิญญาณต่อการนำมาใช้ควบคุมและจัดการในทางสังคมแต่อย่างไรก็ตามภายใต้ลักษณะของความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นซึ่งมิได้หยุดนิ่งตายตัว แต่มีการปรับเปลี่ยนเคลื่อนไหวและเลื่อนไหลทั้งในลักษณะของการถูกรวบงำหรือการขัดขืนต่อสู้ ตามบริบททางประวัติศาสตร์ สภาพ

¹¹อินทรา พงษ์นาค, อัตลักษณ์ชุมชนเมืองโบราณอุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี, วารสาร Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม, หน้า 511.

¹²จิตรา สมบัติรัตนานันท์, วัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กรณีศึกษาเฉพาะชุมชน ด. เนินฆ้อ อ.แกลง จ. ระยอง, วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา.

¹³เสกสรร สรรสพิสุทธิ์, อัตลักษณ์ของไทลื้อและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดภายใต้ระบบเศรษฐกิจ ทุนนิยม : กรณีศึกษากันต๊าง ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่, หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.

¹⁴มงคล พนมมิตร, การดำรงอัตลักษณ์ของชุมชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือ, หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การศึกษานอกระบบ) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.

สังคม และวัฒนธรรมโดยมีปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้นก็คือกระบวนการโลกาภิวัตน์ (globalization) รวมถึงบทบาทและการครอบงำของรัฐภายใต้แนวคิดความเป็นรัฐชาติ (nation state)

โลกาภิวัตน์ รัฐชาติ การครอบงำและการต่อสู้ของอัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่น

ภายใต้กรอบการศึกษาแนวคิดอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น (Local Identity) พบว่าบทบาทของรัฐชาติ (nation state) ถือได้ว่ามีส่วนสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนในเชิงอัตลักษณ์ของท้องถิ่น โดยเฉพาะความเป็นรัฐชาติไทยซึ่งมีกระบวนการสร้างความเป็น “ชาตินิยม” (nationalism) เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นหนึ่งเดียวภายใต้การคุกคามความเป็นสมัยใหม่ (modernization) โดยเฉพาะการคุกคามของการขยายตัวของลัทธิล่าอาณานิคม อันส่งผลให้มีความจำเป็นในการสร้างรัฐชาติซึ่งหมายถึงความต้องการให้มีอัตลักษณ์เพียงหนึ่งเดียวที่ชัดเจนทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว รัฐชาติไทยประกอบไปด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม ภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียม¹⁵ แนวคิดรัฐชาติ (nation state) เน้นความสำคัญในเรื่องการครอบครองดินแดนและการยอมรับเฉพาะภาษาและวัฒนธรรมของชนชาติหลัก ส่งผลให้ชนชาติพื้นเมืองอื่น ๆ ที่อยู่ภายใต้อำนาจของชนชาติที่มีกำลังมากกว่า ต้องอยู่ในสถานะที่วัฒนธรรมของตนกลายเป็นวัฒนธรรมชายขอบหรือวัฒนธรรมของชนผู้น้อย ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเผ่าพันธุ์มนุษย์ ได้ถูกกดให้เหลือวัฒนธรรมแห่งชาติที่เป็นชนชาติหลักเท่านั้น¹⁶ ซึ่งกระบวนการกดทับของวาทกรรมการสร้างชาติมิได้เกิดขึ้นเฉพาะเพียงแค่ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น หากแต่ยังเกิดขึ้นในลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มผู้มีอำนาจ (dominant group) ซึ่งสถาปนาตนเองขึ้นเป็นกลุ่มใหญ่กับกลุ่มชนที่มีอำนาจด้อยกว่า (subordinate group) ดังนั้นภายใต้กระบวนการสร้างความเป็นชาติจึงกลายเป็นเครื่องมือในการควบคุมพลเมืองของตนโดยการอธิบายว่าอารยธรรมศูนย์กลางนั้นมีความเหนือกว่าดีกว่าวัฒนธรรมของชนชายขอบและถือเป็นหน้าที่ของรัฐในการยกระดับวัฒนธรรมชายขอบให้สูงขึ้นและควรละทิ้งวัฒนธรรมและความเชื่อล้าหลังของตนหันมายอมรับอารยธรรมศูนย์กลางในความเชื่อที่ว่าเป็นการช่วยให้ชายขอบมีชีวิตที่ดีขึ้น¹⁷

จากการเข้ามามีอิทธิพลของแนวคิดรัฐชาติต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงมุมมองถึงความเป็นท้องถิ่นที่แตกต่างกันระหว่างรัฐชาติและชุมชนดังที่ศรีศักรวิไลโกดมและวลัยลักษณ์ ทรงศิริ ได้ให้นิยามความหมายของท้องถิ่นไว้ว่าท้องถิ่นหมายถึงหลายชุมชน หลายหมู่บ้าน รวมถึงเป็นพื้นที่ในลักษณะภูมิประเทศหนึ่งที่มีสภาพแวดล้อมเหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ อาจจะเป็นพื้นที่ในเขตหุบเขา พื้นที่ในบริเวณลุ่มน้ำพื้นที่ตามชายฝั่งทะเลก็ได้ โดยจะต้องมีพื้นที่กว้างขวางพอที่จะทำให้ผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชน (community) ได้หลายชุมชน และมีพื้นที่สาธารณะ (public space) ในการศึกษาของปราโมทย์ ภักดีณรงค์ ได้เสนอว่า “ความเป็นท้องถิ่น” (locality) นั้นไม่ได้หมายถึงสถานที่ทางภูมิศาสตร์แต่เพียงเท่านั้น แต่ยังหมายถึงความรวมถึงสภาพหรือเงื่อนไขของการดำรงอยู่ในสถานที่หรือในส่วนของพื้นที่ทั้งที่เป็นกายภาพและนามธรรมที่สำคัญ คือ ความรู้สึกของความเป็นท้องถิ่น แต่ความหมายของท้องถิ่นดังกล่าวได้ถูกทำลายลงไปโดยการกำหนดพื้นที่การปกครองของรัฐในสมัยรัชกาลที่ 5 ลงมาโดยแบ่งย่อยออกเป็นจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้านตามลำดับส่งผลให้ไม่เห็นถึงความสัมพันธ์ทาง

¹⁵ ปรีชา คูรินทร์พันธุ์, ศาสนา ชาติพันธุ์-ชาตินิยม ความรุนแรง, รายงานวิจัยชุดปัญหาความมั่นคงใหม่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2548, หน้า 26.

¹⁶ ธันวาท ใจเที่ยง ปัญญา เถาว์ชาลี และคณะ, แนวคิดรัฐ-เขตแห่งวัฒนธรรม: ข้อเสนอบนความหลากหลายทางชีวชาติพันธุ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชนชาติพื้นเมือง, วารสารรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2558, หน้า 61.

¹⁷ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ, 2546, หน้า 9.

สังคมของผู้คนข้างในที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ที่ทำให้เกิดสำนึกร่วมกันของการอยู่เป็นกลุ่มเหล่านายในพื้นทีวัฒนธรรมเดียวกัน¹⁸

นิยามความหมายของท้องถิ่นในเชิงรัฐชาติที่มองว่าเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบการปกครองของรัฐนั้นยังสามารถสังเกตได้จากการให้ความหมายของท้องถิ่นตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ที่ได้ให้นิยามไว้ว่า หมายถึงท้องที่ใดท้องที่หนึ่งโดยเฉพาะซึ่งเน้นถึงลักษณะทางสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และทางธรรมชาติ ที่มีความเป็นขอบเขตเฉพาะพื้นที่นั้นๆ เป็นสำคัญและยังมีความหมายที่กำหนดขอบเขตของพื้นที่ระดับย่อยตามเขตการปกครองหรือเป็นหน่วยงานระดับรองไปจากหน่วยงานใหญ่ ได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นต้น¹⁹ จะเห็นได้ว่าในความหมายของคำว่าท้องถิ่นซึ่งนอกจากจะหมายถึงความเป็นชุม หมู่บ้าน หรือสภาพภูมิประเทศและสิ่งแวดล้อมยังพื้นที่นั้นๆ ยังหมายถึงพื้นที่ทางการปกครองด้วยเช่นเดียวกัน แนวคิดดังกล่าวได้อธิบายความหมายของท้องถิ่นมีลักษณะเชื่อมโยงกับรัฐชาติภายใต้หนึ่งในรูปแบบการปกครองของรัฐส่วนกลาง ที่เห็นว่าท้องถิ่นเป็นหน่วยหนึ่งของรัฐชาติในทางการปกครอง ซึ่งจะต้องมีรูปแบบและการบริหารจัดการขึ้นตรงต่อส่วนกลางในลักษณะของการศูนย์รวมอำนาจ (centralization) แนวคิดดังกล่าวถูกพัฒนาและขยายตัวอย่างชัดเจนและแพร่หลายภายหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รวมกระทั่งถึงการเกิดขึ้นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัดผลจากการกระบวนการสร้างชาติภายใต้แนวคิดชาตินิยมได้ส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นที่ได้มีเปลี่ยนแปลงไปดังเช่นงานของจิตรา สมบัติรัตนานันท์ที่ศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้นำเสนอให้เห็นถึงบทบาทของรัฐส่วนกลางไว้อย่างน่าสนใจว่าเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ชุมชนเนินมือได้รับการจัดตั้งขึ้นมาเป็นตำบลส่งผลให้วัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนในตำบลเนินมือมีการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบผู้นำอาวุโสจากระบบนายบ้านมาเป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านผ่านกระบวนการเลือกตั้ง มีการเกิดขึ้นของหน่วยงานราชการในพื้นที่เช่น สถานีอนามัยหรือโรงเรียนที่พบว่าตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของรัฐทำให้โรงเรียนไม่สามารถเป็นสถาบันการศึกษาที่ใช้ชุมชนได้อีกต่อไป แต่กลับกลายมาเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายของรัฐบาล²⁰

ในบทความทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเป็นตัวอย่างที่ดีที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของรัฐต่อกระบวนการสร้างความเป็นชาติที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์ของชุมชน ดังเช่นงานของอริยาศรีผลที่ศึกษาภาพลักษณ์ผืนผ้ากับกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ชาวม้งก็ได้อธิบายให้เห็นถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ประดิษฐ์ของรัฐที่ทำการกักขังชาวม้งไว้กับภาพลักษณ์อันเลวร้ายของผืน กระบวนการดังกล่าวได้สร้างภาพตัวแทนของชาวม้งขึ้นด้วยปฏิบัติการด้านภาษาต่าง ๆ ผ่านกลไกต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อสาธารณะซึ่งทำให้ภาพตัวแทนดังกล่าวกลายเป็นภาพแห่งความจริง ทำให้อัตลักษณ์ของชาวม้งจะเป็นอย่างอื่นเสียมิได้นอกจากนักปลุกผืนและคำผืน ผู้ทำลายป่าและสร้างปัญหาให้กับสังคมไทย²¹ ดังนั้นในงานทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาโดยเฉพาะในงานวิจัยเกี่ยวกับพื้นที่ชายขอบจะแสดงให้เห็นถึงบทบาทของรัฐในกระบวนการสร้างความเป็นชาติที่ส่งผลต่อการครอบงำของรัฐชาติที่แสดงถึงการก่อร่างและเปลี่ยนแปลงไปของอัตลักษณ์ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่ไม่หยุดนิ่งและเป็นกระบวนการทางการเมืองหรือความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เต็มไปด้วยการครอบงำ การต่อรอง การต่อต้านและการสร้างความแตกต่าง²²

อย่างไรก็ตามอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นไม่ได้ตกอยู่ภายใต้การครอบงำและถูกกำหนดอัตลักษณ์ใหม่จากกระบวนการสร้างความเป็นชาติของรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น เราพบว่าในส่วนของชุมชนท้องถิ่นเองก็มีกระบวนการ

¹⁸ ศรีศักรวิไลโกดมและวลัยลักษณ์ ทรงศิริ, ปฏิบัติการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, ชุดคู่มือเพื่อการศึกษาท้องถิ่น 1, สำนักพิมพ์มูลนิธิเล็ก – ประไพ วิริยะพันธุ์, 2557, หน้า 1-2.

¹⁹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, 2546, หน้า 511.

²⁰ อ้างอิงแล้ว

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

²² สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, วิถีชีวิตหรือสร้างอัตลักษณ์, พิมพ์ครั้งที่ 1 โครงการตัวตนคนอยู่กับท้องถิ่นล้านนา: สื่อการเมืองอัตลักษณ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555, หน้า 30.

ในการต่อสู้ ปรับตัวและต่อสู้กับอำนาจรัฐด้วยเช่นเดียวกันดังเช่นในงานของยศ สันตสมบัติ ได้กล่าวถึงในกรณีของอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชายขอบที่เห็นว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในบริบทความสัมพันธ์กับรัฐชาติจึงเป็นสิ่งที่เลือกเอง (lived/experienced identity) ถูกเลือกให้ (imposed identity) อัตลักษณ์ทั้งสองประเภทไม่ได้ดำรงอยู่อย่างแยกขาดจากกันหากแต่สัมพันธ์กับแบบวิภาษลักษณ์ (dialectic) โดยปะทะสังสรรค์ต่อรองซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เป็นเพราะการครอบงำขอกระบวนการจัดจำแนกและสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์โดยรัฐชาติไม่อาจกระทำได้อย่างเบ็ดเสร็จสมบูรณ์แต่ก็มักจะถูกตรวจสอบ ทบทวน และตีความใหม่อยู่เสมอจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกจัดจำแนกประเภทไว้อย่างถาวรและตายตัวอาจเลือกที่จะปฏิเสธหรืออาจหยิบเอาสิ่งที่ถูกเลือกให้มาใช้ประโยชน์โดยตีความใหม่และพยายามขยับเขยื้อนกรอบอัตลักษณ์ที่หยุดนิ่งที่รัฐสร้างให้เพื่อเพิ่มพื้นที่ในการสร้างความหมายของอัตลักษณ์ของตนเอง ดังนั้นในงานวิจัยด้านมานุษยวิทยาทำให้เรามองเห็นได้อย่างชัดเจนว่าการสร้างความเป็นชุมชนและอัตลักษณ์ไม่อาจหลีกเลี่ยงความสำคัญของอำนาจเพราะความเป็นชุมชนและอัตลักษณ์ของกลุ่มเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ของการสร้างความแตกต่าง รวมถึงการผนวกรวม (inclusion) การกีดกัน (exclusion) และการสร้างความเป็นอื่น²³ หรืออย่างกรณีที่ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์ ได้แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (new social movement) นั้นเพื่อสร้าง/แสดงตัวตนและอัตลักษณ์นั้นจะเคลื่อนไหวในลักษณะที่จะท้าทายและสร้างขีดจำกัดให้กับอำนาจรัฐโดยมีพื้นที่สาธารณะเป็นฐานการเคลื่อนไหวและปฏิบัติการทางการเมืองในการสื่อสารในประชาสังคมโดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงค่านิยมและพัฒนาทางเลือกสำหรับวิถีชีวิตเพื่อสร้างนวัตกรรมทางวัฒนธรรมและสร้างสรรค์วิถีชีวิตแบบใหม่ (creation of new life style) สำหรับทางเลือกในการดำรงชีวิต Scott กล่าวว่าสิ่งที่ฮาเบอร์มาสเรียกว่าหลักไวการณใหม่ในชีวิต การเคลื่อนไหวเหล่านี้จะปฏิบัติการ (action) และแสดงออกโดยรากหญ้า (grassroots) และประชาสังคมในระบอบประชาธิปไตยทางตรง (direct democracy) หรือประชาธิปไตยแบบรากหญ้าซึ่งแตกต่างจากการเคลื่อนไหวในอดีตที่มุ่งปะทะกับอำนาจรัฐล้มล้างอำนาจรัฐโดยตรง²⁴

นอกบทบาทของรัฐในกระบวนการสร้างชาติที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนทางด้านอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญและมีความเกี่ยวข้องกับความเป็นรัฐชาติที่ส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ท้องถิ่นนั้นคือกระบวนการโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นการหลอมรวมโลกหรือเชื่อมโยงโลก ทำให้โลกเป็นใบเดียวหรือระบบเดียวกัน ซึ่งการหลอมรวมหรือเชื่อมโยงมีขนาดและความเร็วในอัตราเร่งกว่าที่เคยเป็นในสมัยก่อนมาก ส่วนทางด้านกระบวนการหลอมรวมหรือเชื่อมโยงนั้นโลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการที่โลก ระบบเศรษฐกิจและสังคมเป็นรูปแบบเดียวกัน บูรณาการและพึ่งพิงกันโดยมีปัจจัยสำคัญคือความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การสื่อสารและการขนส่งส่งผลที่ตามมาคือระบบสังคมและการเมืองที่เคยเป็นระบบปิดได้เปิดออกและอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลง²⁵

ในงาน Peter F. Beyer ได้เสนอว่าโลกาภิวัตน์ซึ่งเกิดขึ้นในยุคสมัยใหม่ (the modern period) มีขบวนการเคลื่อนไหวสำคัญ 4 ขบวนการ คือ

1. ขบวนการทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ตั้งอยู่บนฐานการตลาดและการทำให้ทุกสิ่งกลายเป็นสินค้าที่มีมูลค่า ซึ่งเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิต วิธีการเมืองและวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดความกระจุกตัวอยู่ภายในเขตเมือง
2. ขบวนการเมือง ผลจากการที่สังคมโลกไม่สามารถรักษาอำนาจอธิปไตยทางการเมืองของตนได้อย่างแท้จริงเนื่องจากกระบวนการเมืองขนานไปกับระบบเศรษฐกิจที่ทำให้ผู้คนแสวงหาการทำให้ทุกสิ่งอย่างกลายเป็นสินค้าส่งผลให้ขบวนการทางการเมืองเข้ามามีบทบาทในการใช้อำนาจของรัฐเหนือพลเมือง โดยการเข้ายึดครองความชอบ

²³ ยศ สันตสมบัติ และคณะ, อำนาจ พื้นที่และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในสังคมไทย, (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), กรุงเทพมหานคร, 2551), หน้า 33.

²⁴ ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, อัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้: บทสำรวจเบื้องต้นจากเอกสาร, 2548, วารสารปาริชาติ ปีที่ 18 ฉบับที่ 1 เมษายน 2548 – กันยายน 2548, หน้า 105.

²⁵ เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ, โลกาภิวัตน์กับท้องถิ่น, บริษัทพิพิธการพิมพ์จำกัด, 2555, หน้า 5.

ธรรมในการจัดการเรื่องความรุนแรงและความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรภายในประเทศโดยการอ้างความก้าวหน้าของสังคมและความเท่าเทียมระหว่างปัจเจกบุคคล

3. ขบวนการทางวัฒนธรรม เป็นการก่อรูปของการแสวงหาวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และประเพณีร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มประเทศต่าง ๆ อันเป็นผลเริ่มต้นจากเงื่อนไขของความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งกลุ่มประเทศที่มีอำนาจเหนือกว่าใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์จนกระทั่งเกิดความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในระดับโลกที่มีลักษณะเป็นเครือข่าย ซึ่งมีอิทธิพลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบคิดของผู้คนซึ่งมีคุณลักษณะเป็น “พลเมืองของสังคมโลก” มากกว่าจะเป็น “พลเมืองของรัฐ”

4. ขบวนการของการสื่อสาร ด้วยหลักการที่โลกาภิวัตน์เป็นโลกของการสื่อสารข้อมูลและข่าวสารทำให้เกิดการเชื่อมโยงกันทางความสัมพันธ์ทางสังคม ส่งผลให้วิถีชีวิตและวิถีความคิดของคนทุกมุมโลกสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบและโต้แย้งรวมถึงข้อมูลข่าวสารยังเป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและรสนิยมของผู้คน²⁶

Scholte ได้อธิบายความหมายของโลกาภิวัตน์ไว้ 5 แนวทาง ได้แก่

1. โลกาภิวัตน์ หมายถึง การที่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพิ่มสูงขึ้น (internationalization) โดยมองความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนระหว่างประเทศ (cross-border relation) ในลักษณะของการพึ่งพากันระหว่างประเทศ

2. โลกาภิวัตน์หมายถึง การทำให้เป็นเสรีมากยิ่งขึ้น (liberalization) ตามอุดมการณ์แบบเสรีนิยมโดยการลดระเบียบและข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคต่อการค้าระหว่างประเทศรวมถึงการเคลื่อนที่ของมนุษย์ระหว่างประเทศ

3. โลกาภิวัตน์ หมายถึง การทำให้เป็นสากล (universalization) ในแง่มุมของกระบวนการแพร่กระจายและขยายประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสารจากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่ง

4. โลกาภิวัตน์หมายถึง การทำให้เป็นตะวันตก (westernization) หรือการทำให้ทันสมัย (modernization) โดยเป็นการแพร่กระจายรูปแบบตะวันตกอันได้แก่ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แนวคิดเหตุผลนิยม อุตสาหกรรม การบริหารงานแบบตะวันตก อันกระทบกระเทือนวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมของชุมชนและท้องถิ่นดั้งเดิม

5. โลกาภิวัตน์หมายถึง การแบ่งเขตพื้นที่ใหม่ (recapitalization) ในลักษณะของการจัดรูปแบบภูมิศาสตร์ทางสังคมใหม่ (social geography) โดยทำการเพิ่มความเชื่อมโยงระหว่างบุคคลในส่วนต่าง ๆ ของโลกมากยิ่งขึ้น ด้วยข้อมูลข่าวสาร กิจกรรม การอพยพและการเคลื่อนย้ายปฏิสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ผ่านชุมชนออนไลน์²⁷

ในการเกิดขึ้นของกระบวนการโลกาภิวัตน์แม้จะนำมาซึ่งผลกระทบในด้านลบดังต่อไปนี้

1. การครอบงำทางวัฒนธรรมอันเป็นผลจากระบบการสื่อสารไร้พรมแดนโดยอิทธิพลของวัฒนธรรมและอำนาจของเศรษฐกิจของประเทศที่พัฒนาแล้วได้ไหลบ่าเข้าสู่ประเทศอื่นอย่างรุนแรงก่อให้เกิดกระแสวัฒนธรรมโลก (neo-westernization) อันนำมาซึ่งการผูกขาดแบบไร้พรมแดน

2. หมู่บ้านโลก (global village) ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารและการคมนาคมทำให้สังคมโลกไม่มีกำแพงขวางกั้น ขอบเขตหรือพรมแดนหายไปเปรียบเสมือนโลกเป็นหมู่บ้านเดียวกัน ดังนั้นสิ่งที่กระทบประเทศหนึ่งย่อมกระทบถึงประเทศอื่น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงมิได้

3. ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ที่มีลักษณะของการผลิตปริมาณจำนวนมาก โดยมีระยะเวลาการผลิตที่สั้นกว่าสิ้นเปลืองน้อยกว่า ส่งผลต่อการแสวงหาผลกำไรอย่างไร้พรมแดนผ่านบริษัทข้ามชาติ ธุรกิจการเงิน หลักทรัพย์ ธนาคารต้องปรับตัวให้มีความรวดเร็วเพื่อผลกำไร

4. เกิดความรู้สึกท้องถิ่นนิยม โลกาภิวัตน์สร้างความรู้สึกท้องถิ่นนิยมแทนที่อุดมการณ์แบบชาตินิยม อันเป็นผลจากความรวดเร็วของข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลให้ประชาชนในท้องถิ่นรับรู้ถึงผลกระทบต่อชุมชนของตน ปฏิเสธสำคัญ

²⁶ ปราโมทย์ ภักดีณรงค์, ปัญหาเชิงโลกาภิวัตน์ในขบวนการท้องถิ่นนิยมของเพลงโคราช, วารสารเทคโนโลยีสุรนารี ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 ธันวาคม 2557, หน้า 100-101.

²⁷ อารีย์ นัยพินิจ ภัทรพงษ์ เกริกสกุลและคณะ, การปรับตัวภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์, วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2557, หน้า 3-4.

ของคนในท้องถิ่นให้เห็นคุณค่า อนุรักษ์ รักษาและหวงแหนทรัพยากรภายในท้องถิ่นตน พร้อมทั้งตรวจสอบการดำเนินงานของรัฐบาลกลาง ในลักษณะของการเรียกร้องสิทธิ และความเสมอภาคต่าง ๆ

5. ผลกระทบต่อบทบาทของสตรีและเพศสภาพ แต่ในลักษณะของการกดขี่ทางเพศ ธุรกิจทางเพศ และเพศหญิงกลายเป็นเครื่องมือทางการตลาด

6. การเปลี่ยนแปลงประชากร โดยมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและพฤติกรรม โดยประชากรผู้สูงอายุจะมีสัดส่วนที่เพิ่มมากขึ้นในขณะที่สัดส่วนของประชากรวัยหนุ่มสาว (young generation) ลดลงส่งผลให้เกิดความไม่สมดุลต่อการจัดการในระบบเศรษฐกิจและสังคมของรัฐ

7. การเคลื่อนย้ายแรงงาน จากแรงงานประเทศกำลังพัฒนาไปสู่กลุ่มประเทศที่พัฒนา (mobility of labor) โดยเฉพาะแรงงานที่มีฝีมือและแรงงานมีความรู้

8. การเคลื่อนย้ายฐานการผลิตทางอุตสาหกรรม เกิดปรากฏการณ์ย้ายฐานการผลิตไปยังประเทศที่มีค่าแรงต่ำ เช่น จีน อินเดีย ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางธุรกิจและอุตสาหกรรม

9. ความเหลื่อมล้ำของความรู้ ทั้งในระดับระหว่างประเทศและในระดับประเทศอันเกิดจากความไม่เท่าเทียมกันของความสามารถและการพัฒนาองค์ความรู้ทางการศึกษา ส่งผลให้ประเทศที่มีการพัฒนาทางด้านความรู้อย่างต่อเนื่องได้เปรียบทางการแข่งขัน (competitive advantage)

10. เกิดภาวะกำลังการผลิตส่วนเกิน ทั้งในส่วนของสินค้าและบริการอันเป็นผลจากความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและนวัตกรรม รวมถึงความสามารถและทักษะฝีมือแรงงานและเคลื่อนย้ายไปยังกลุ่มประเทศที่มีค่าแรงที่ถูกกว่า²⁸

จากการให้นิยามความหมายและผลกระทบของกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่มีต่ออัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะในประเด็นการครอบงำทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศพัฒนา ในประเทศไทยกระแสโลกาภิวัตน์ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อสภาพสังคมของไทยโดยในช่วงท้ายของการสิ้นสุดสงครามเย็นดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม ได้แสดงถึงการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจ ว่าการเติบโตของเศรษฐกิจการเมืองแบบทุนนิยมอย่างสุดโต่งโดยมีรัฐเป็นตัวกระตุ้น ผลจากการเปลี่ยนสังคมเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรมภายใต้านิยามของความเป็น “นิคส์” ซึ่งส่งผลกระทบหลากหลายด้านไม่ว่าจะเป็น สภาพแวดล้อม ชุมชนและที่สำคัญคือ ความสัมพันธ์ทางสังคมและระบบวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการล่มสลายทางจริยธรรม (demoralization) และความเป็นมนุษย์ (dehumanization)²⁹ กระบวนการโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นดังเช่นในงานของพนิตาชันรพันธ์ และคณะ ที่ได้กล่าวถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนวิถีทางประเพณีและพิธีกรรมความเชื่อและอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ซึ่งพบว่าความทันสมัยและเทคโนโลยีส่งผลให้ประเพณีและความเชื่อถูกกลดทอนบทบาทลงในขณะที่เดียวกัน ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและลัทธิบริโภคนิยมส่งผลให้ผู้คนต้องดิ้นรนประกอบอาชีพและให้ความสำคัญกับวัตถุภายนอก ในขณะที่ปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาติพันธุ์อันเป็นอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชาวไทยใหญ่เริ่มจางหายไปตามระบบทุนนิยมที่เข้ามา ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีทางประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทยใหญ่³⁰

ท้องถิ่นนิยม การรื้อฟื้นอัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่นในปัจจุบัน

ภายใต้กระบวนการโลกาภิวัตน์แม้ส่งผลกระทบต่อการครอบงำทางด้านวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศตะวันตก อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของอัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่น แต่กระบวนการโลกาภิวัตน์ก็ได้สร้างกระบวนการท้องถิ่นนิยม (localism) ด้วยเช่นเดียวกันโลกาภิวัตน์ได้สร้างความรู้สึกท้องถิ่นนิยมแทนที่อุดมการณ์แบบชาตินิยม อันเป็นผลจากความรวดเร็วของข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลให้ประชาชนในท้องถิ่นรับรู้ถึงผลกระทบต่อชุมชนของตน พลิก

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6-9.

²⁹ ศรีศักร วัลลิโภดม, พัฒนาการทางสังคม – วัฒนธรรมไทย, ด้านสหวิทยาการพิมพ์, กรุงเทพมหานคร, 2554, หน้า178-179.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41- 42.

จิตสำนึกของคนในท้องถิ่นให้เห็นคุณค่า อนุรักษ์ รักษาและหวงแหนทรัพยากรภายในท้องถิ่นตน พร้อมทั้งตรวจสอบ การดำเนินงานของรัฐบาลกลาง ในลักษณะของการเรียกร้องสิทธิ และความเสมอภาคต่าง ๆ กระบวนการโลกาภิวัตน์ ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมทั่วโลกได้เชื่อมโยงกันกับท้องถิ่นที่ห่างไกล ขณะเดียวกันก็กำหนดความเป็นไปของ ท้องถิ่น และได้นำไปสู่การเกิดกระแสต้านทางและขบวนการต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์เนื่องจากสภาวะของโลกาภิวัตน์ ที่เป็นปัญหาได้ทำให้สังคมเดินไปสู่ภาวะของสังคมเสี่ยง (risk society) ที่การผลิตและการกระจายทรัพยากร อำนาจ รวมทั้งข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ไม่สมมาตร จึงเกิดข้อเสนอให้นำเอาความมั่งคั่งที่กระจุกอยู่ในกลุ่มคนจำนวนน้อยอยู่ใน เมืองกลับไปสู่ชุมชนท้องถิ่นและประชาชน การให้นำเอาเอาวัฒนธรรมของชุมชนที่มีชีวิตชีวาและหลากหลายกลับมา มีสถานะในชุมชน แม้จะอยู่ในฐานะของวาทกรรมเล็ก (small narrative) ที่ต้านทานวาทกรรมหลัก (master narrative) ได้ไม่มากแต่อย่างน้อยคนในชุมชนเห็นถึงคุณค่า และพลังที่จะทำให้เราสามารถกำหนดชีวิตและชะตากรรมของตนเอง ได้ โดยไม่ต้องรอคอยและพึ่งพิงระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอีกดังนั้นชุมชนจึงเป็นพื้นที่ที่เป็นพื้นฐานของชีวิตผู้คน สำหรับทุก ๆ กิจกรรมไม่ว่าจะเป็นการค้า การเมือง สังคม หรือจิตวิญญาณ การสร้างเศรษฐกิจชุมชนจะเป็นการ แสดงออกถึงความห่วงใยในชุมชน ชาติ และโลกเพราะสิ่งนี้จะทำให้เราได้พบกับความต้องการขั้นพื้นฐานของเราทุกคน และของเพื่อนบ้าน และเพื่อช่วยเศรษฐกิจท้องถิ่นอื่น ๆ เมื่อชุมชนคือรากฐานของชีวิต ชุมชนจึงเป็นรากฐานของ แนวคิดท้องถิ่นนิยม³¹

แต่อย่าไรก็ตามประเด็นที่น่าสนใจของกระบวนการท้องถิ่นนิยมซึ่งเป็นผลจากการเกิดขึ้นของกระบวนการ โลกาภิวัตน์แม้ส่วนหนึ่งจะเป็นส่วนสร้างให้ชุมชน ท้องถิ่นได้ตระหนักถึงความสำคัญของท้องถิ่น และนำมาซึ่ง กระบวนการสร้างความเข้มแข็งและฟื้นฟูอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น แต่หากทำการพิจารณาในรายละเอียดแล้วพบว่า ภายใต้กระบวนการท้องถิ่นนิยมในการหวนกลับคืนมาซึ่งอัตลักษณ์เดิมของชุมชนนั้น ในแง่หนึ่งกลับเป็นผลของการ ฟื้นฟูอัตลักษณ์ของท้องถิ่นในอดีตเพื่อนำมาตอบสนองทางด้านเศรษฐกิจภายใต้ลัทธิบริโภคนิยม (consumerism) ส่งผลให้อัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่นในอดีตไม่ว่าจะเป็นประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรมที่ผ่านการรื้อฟื้นขึ้นมากมายเป็น สินค้าเพื่อการบริโภคผ่านรูปแบบของการท่องเที่ยวในขณะเดียวกันในบางครั้งก็มีกระบวนการประดิษฐ์แบบผสมผสาน (articulate) ของอัตลักษณ์ ประเพณี พิธีกรรมระหว่างความเป็นโลก (global) และความเป็นท้องถิ่น (local) ด้วย ประวัติศาสตร์และพื้นที่จนกลายเป็นสิ่งที่เรียกว่าประเพณีประดิษฐ์ (invented tradition) ตัวอย่างเช่น ตลาดน้ำ ประเพณีงานวัด ซึ่งเกิดขึ้นในทั่วภูมิภาคของไทยเพื่อผลประโยชน์ทางการท่องเที่ยวภายใต้แนวคิดบริโภคนิยม³²

กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากการต้องคิดใหม่ทำใหม่และผลของการพัฒนาทางเลือกนั้นเห็นผลซ้ำ อิทธิพลของวาทกรรมหลักหนึ่งยังคงมีบทบาทด้วยสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปนั่นคือ การทำให้วัฒนธรรมและวิถีชีวิต ที่เป็นรากเหง้ากลายเป็นสินค้า เป็นสิ่งที่ขายได้ด้วยความร่วมมือกับสื่อสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ตและ แอปพลิเคชันความน่ารังเกียจของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและระบบการตลาดที่ทำให้รากเหง้าของชุมชนและความ เข้มแข็งของชุมชนกลายเป็นสินค้า กลายเป็นการถูกดึงขึ้นมามากครั้งอย่างฉาบฉวยไม่เคยได้รับการตระหนักถึงอย่าง แท้จริง³³ ดังที่อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้กล่าวไว้ว่าโลกาภิวัตน์คือพัฒนาการขั้นสุดท้ายของทุนนิยมที่เปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ให้ เป็นการซื้อขายแลกเปลี่ยน แม้กระทั่งวัฒนธรรม ความรู้สึก คุณค่าและจิตใจของผู้คนให้เป็นสินค้าไปด้วย³⁴

³¹ รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข, โลกาภิวัตน์ ท้องถิ่นนิยม กับการโยกย้ายอดีต, วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา มหาวิทยาลัย บูรพา ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2557, หน้า 8.

³² ธนวรรณ นธิธิพานันท์, ประเพณีประดิษฐ์กับการเปลี่ยนแปลงที่หัวหิน, วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีที่ 32 ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม 2558, หน้า 151-1153.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11-12.

³⁴ อานันท์ กาญจนพันธุ์, ท้องถิ่นพัฒนาภิวัตน์, ชุดความรู้เที่ยงคืน เล่มที่หนึ่ง, <http://www.midnightuniv.org/>, 2554.

กระบวนการรื้อฟื้นอัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่นภายใต้แนวคิดท้องถิ่นนิยมภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน ซึ่งอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้ถูกทำให้กลายเป็นสินค้ากลายเป็นประเด็นที่พบได้จากบทความและงานวิจัยในปัจจุบัน ดังเช่นในงานของพรรณิศา ชันธพัทธ์ ที่ทำการศึกษารับเปลี่ยนวิถีทางประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อและอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่ได้แสดงถึงการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ที่มีมิติสัมพันธ์กับพื้นที่ท้องที่เกี่ยวอำนาจรัฐ และผลประโยชน์อันเกิดขึ้นภายใต้ระบบการปกครองของรัฐบาลในประเทศไทย วัฒนธรรมและตัวตนของความ เป็น “ไทใหญ่” ได้ถูกผลิตซ้ำและสร้างตัวตนใหม่ในหลายลักษณะ ซึ่งการดำรงตนอยู่ในกระแสของการดึงดูดการท้องที่เกี่ยววัฒนธรรมได้กลายเป็นบริบทสำคัญในการรื้อฟื้นประเพณีพิธีกรรมและการเรียกร้องทางชาติพันธุ์ของไทยใหญ่ในปัจจุบัน ภายใต้พลวัตของปฏิสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานของรัฐ วัดและกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ อันนำไปสู่การใช้พื้นที่ในการหวนกลับไปสู่ประวัติศาสตร์และการสร้างสำนึกร่วมกันทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ หน่วยงานของรัฐจึงได้กำหนดให้ประเพณีพิธีกรรมของชาวไทยใหญ่เป็นวัฒนธรรมที่ใช้ดึงดูดนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการรื้อฟื้นประเพณีไทใหญ่ต่าง ๆ ขึ้นมาอย่างกว้างขวางและมีส่วนทำให้ “รูปแบบ” ของงานปอยไทใหญ่ต่างไปจากเดิม เพื่อดึงดูดความสนใจจากผู้ร่วมงาน งานบุญของวัดไทใหญ่ในเมืองจึงกลายเป็น “พื้นที่ประเพณีประดิษฐ์” ภายใต้ “ทุน” จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว³⁵ ในบทความของปิ่นวดี ศรีสุพรรณ และคณะ ในเรื่องรื้อสร้างประเพณี: การเปลี่ยนแปลงของบุญบั้งไฟในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งได้ทำการกล่าวถึงประเพณีที่มีความโด่งดังในประเทศไทยนั้นเป็นอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นและสร้างชื่อเสียงและความภาคภูมิใจให้กับคนในท้องถิ่นซึ่งมาจากการกระตุ้นเศรษฐกิจและการทำให้วัฒนธรรมให้เป็นสินค้าผ่านการประชาสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งเริ่มมาราวปี 2520 ซึ่งทำให้แต่ละท้องถิ่นพยายามดึงเอาเอกลักษณ์ท้องถิ่นมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวและงบประมาณประจำปี จนในที่สุดเกิดการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบเดิมของประเพณีอย่างมากทั้งในเชิงแนวคิดและปฏิบัติการ ประเพณีท้องถิ่นหลายงานได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นกิจกรรมเพื่อความบันเทิงและการพักผ่อนหย่อนใจ (leisure activities) จนกลายเป็นประเพณีเพื่อการแสดงโชว์แทนที่ด้านพิธีกรรม ตัวอย่างเช่นการจัดงานปอยส้างลองของแม่ฮ่องสอนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเนื่องจากผลกระทบจากการท่องเที่ยวซึ่งการเข้าไปมีบทบาทของหน่วยงานของรัฐได้ทำลายระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนลงจากเดิม โดยสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ที่คนในชุมชนมีความห่างเหินกันมากขึ้น³⁶

นอกจากนี้ปิ่นวดี ศรีสุพรรณและคณะยังได้เสนอถึงปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของบุญบั้งไฟเมืองยโสธร โดยเฉพาะการเข้ามาของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่ได้เข้ามาส่งเสริมกิจกรรมและร่วมเป็นเจ้าภาพทำให้กิจกรรมงานบุญได้รับการประชาสัมพันธ์ เกิดการสร้างสรรคเพื่อตอบสนองต่อการท่องเที่ยวและนำมาซึ่งการเพิ่มและลดทอนกิจกรรมบางอย่างออกไป เช่น การลดสัญลักษณ์ทางเพศที่แสดงถึงความลามกอนาจาร การขยายวันจัดงานการสร้างกิจกรรมใหม่ ๆ บุญบั้งไฟได้กลายเป็นกิจกรรมเพื่อความบันเทิง การท่องเที่ยวและตอบสนองต่อวิถีชีวิตแบบเมืองมากกว่าจะตอบสนองวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมตามแบบชนบท³⁷ ในงานของอนันท์ ธรรมเสนาที่ศึกษาการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มคนยองในจังหวัดลำพูน ก็เป็นอีกหนึ่งงานที่แสดงให้เห็นว่าการศึกษาและการย้อนกลับมาให้ค่าของความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มคนยองนั้นเกิดขึ้นภายหลังกกระแสของท้องถิ่นนิยม (localism) ซึ่งอยู่ในช่วงทศวรรษที่ 2530 - 2540 ที่ได้ให้ค่าและความสำคัญของท้องถิ่นโดยเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนท้องถิ่นกลับไปค้นหารากเหง้าและภูมิปัญญาของตนเอง แต่อย่างไรก็ตามการกลบย่อนสำนึกในอัตลักษณ์ดั้งเดิมดังกล่าวนี้มีฐานสำคัญในการส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจผ่านการแปรรูปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้

³⁵พรรณิศา ชันธพัทธ์, การปรับเปลี่ยนวิถีทางประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อและอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่, วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ปีที่ 23 ฉบับที่ 41 มกราคม – เมษายน 2558, หน้า 193 – 194.

³⁶ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ และคณะ, รื้อสร้างประเพณี: การเปลี่ยนแปลงของบุญบั้งไฟในยุคโลกาภิวัตน์, วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม 2554, หน้า 28 – 29.

³⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

กลายเป็น “สินค้าทางวัฒนธรรม”³⁸ และตัวอย่างของการศึกษาวิถีล้านนาของวิที พานิชพันธ์ เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างสำคัญในการแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของล้านนาโดยนำเสนอว่าภายหลังที่ล้านนาตัดสินใจเข้าร่วมกันสยามนั้น รัฐส่วนกลางได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการผ่านรูปแบบการปกครอง ความเจริญในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านคมนาคม การศึกษาหรือในทางเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันภายใต้ความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของเชียงใหม่ส่งผลให้เกิดแรงผลักดันให้เชียงใหม่กลายเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวหลักของประเทศเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐด้านการท่องเที่ยว คำว่าล้านนาที่เคยเลือกหายจากความทรงจำจึงถูกปลุกขึ้นมาใช้อีกครั้งโดยเฉพาะในเชิงศิลปะและวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจและรายได้ของประเทศ³⁹

บทสรุป

ปัจจุบันภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์แม้ในแง่หนึ่งจะมีส่วนผลักดันให้เกิดแนวคิดท้องถิ่นนิยมผ่านการรื้อฟื้นวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณีและอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่เคยถูกกดทับไว้ให้ย้อนคืนกลับมาอีกครั้งหนึ่ง ส่งผลให้ชุมชนพื้นถิ่นชีวิตชีวาและสร้างความตระหนักแก่ผู้คนให้ย้อนกลับมาให้ความสำคัญกับชุมชนอันเป็นหัวใจสำคัญของท้องถิ่น แต่อย่างไรก็ตามภายใต้การฟื้นฟูอัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่นกลับถูกกระบวนการบริโภคนิยมและการนำวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อรวมไปถึงความเป็นกลุ่มก้อนเฉพาะชุมชนที่เรียกว่าอัตลักษณ์ได้ถูกสร้างและปรับเปลี่ยนเพื่อให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวและการตลาด ส่งผลให้ความหมายและใจความสำคัญของวัฒนธรรม ประเพณีรวมถึงอัตลักษณ์ของชุมชนได้ถูกบิดเบือนและพร่าเลือนไป กระบวนการดังกล่าวมิได้เป็นผลจากการขับเคลื่อนภายใต้บริบทการบริโภคนิยมแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังได้รับการสนับสนุนโดยภาครัฐตั้งที่รัฐนายกรรณเกษมสุข ได้เสนอว่าปัญหาจากโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดกระแสการโยกย้ายถิ่นฐานด้วยความไม่เข้าใจถึงที่มาและตัวตนที่แท้จริงของท้องถิ่นบวกกับอิทธิพลของสื่อและการตลาดทำให้คนที่อยู่ในเมืองที่เสพสื่อก็เลือกที่ซื้อหาความทรงจำในอดีตแม้เพียงแค่เศษเสี้ยว ในขณะที่คนที่อยู่ในท้องถิ่นก็ได้รับผลกระทบจากโลกาภิวัตน์แต่ด้วยความไม่รู้ว่าจะพ้นจากโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้อย่างไรจึงปรับเอาวัฒนธรรมและวิถีชีวิตเข้าสู่ระบบตลาดและแปลงให้กลายเป็นสินค้า ความไม่เข้าใจนี้ไม่ได้รับการแก้ไขให้ถูกต้องกลับได้รับการตอกย้ำให้กลายเป็นความถูกต้องและชอบธรรม ผ่านนโยบายการท่องเที่ยว งบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ รวมทั้งโครงการประเภทสืบสานประเพณีและวิถีชีวิตท้องถิ่นที่มีตัวชี้วัดเป็นจำนวนผู้มาท่องเที่ยว จำนวนร้านค้าหรือจำนวนของสื่อที่มาทำรายการ⁴⁰ อย่างไรก็ตามแม้จะมีข้อโต้แย้งของกระบวนการฟื้นฟูอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นที่เห็นว่า ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และภายใต้บริบทของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เราคงไม่สามารถที่จะย้อนกลับและนำอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชนกลับคืนมาใช้ได้ทั้งหมดแต่ผู้เขียนเห็นว่าหากการฟื้นฟูและนำอัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมกลับคืนมานั้นกระทำไปเพื่อการนำเสนอ เพื่อการท่องเที่ยว เพื่อการค้าขายในระบบตลาดและเศรษฐกิจเงินตราโดยมิได้พิจารณาไปยังแก่นกลางของความเป็นอัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่นที่ประกอบไปด้วยประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วัฒนธรรมและที่สำคัญคือความสัมพันธ์และความผูกพันของผู้คนในชุมชนอันถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของชุมชนท้องถิ่น การฟื้นฟูและการกลับคืนมาของอัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่นก็เป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของแนวคิดลัทธิบริโภคนิยมในการพยายามเปิดพื้นที่ใหม่ ๆ เพื่อทำการหล่อเลี้ยงระบบทุนนิยมต่อไป

³⁸ อภินันท์ ธรรมเสนา, การประกอบสร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของกลุ่มคนยองในจังหวัดลำพูน, (วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553), หน้า 1.

³⁹ วิที พานิชพันธ์, วิถีล้านนา, ห้างหุ้นส่วนจำกัดสำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2548, หน้า 90 – 91.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12-13.

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ ระลึก. กระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ชุมชนภูมิซรอล. รัฐศาสตร์สาร คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ 26 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม 2558.
- จิตรา สมบัติรัตนันท์. วัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนในภาคตะวันออก: กรณีศึกษาเฉพาะชุมชน ต. เนินหม้อ อ. แกลง จ. ระยอง, วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. อัตลักษณ์ วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลง. บทความวิชาการ ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2558.
- เฉลิมชัย ปัญญาดี. อัตลักษณ์และการสร้างอัตลักษณ์ขององค์การบริหารส่วนตำบลในฐานะองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น. ฐานข้อมูลโครงสร้างพื้นฐานภาครัฐด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. 2550.
- ชลธิชา มาลาหอม. อัตลักษณ์ชุมชนรากฐานสู่การศึกษา. วารสารครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (16) ประจำเดือนมกราคม – มิถุนายน 2557.
- ณัฐพงศ์ จิตนิรัตน์. อัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้: บทสำรวจเบื้องต้นจากเอกสาร. 2548. วารสารปาริชาติ ปีที่ 18 ฉบับที่ 1 เมษายน 2548 – กันยายน 2548.
- ณัฐพงศ์ จิตนิรัตน์. อัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้: บทสำรวจเบื้องต้นจากเอกสาร. 2548. วารสารปาริชาติ ปีที่ 18 ฉบับที่ 1 เมษายน 2548 – กันยายน 2548.
- ธนวรรณ นิธิพานันท์. ประเพณีประเพณีกับการเปลี่ยนแปลงที่หัวหิน. วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีที่ 32 ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม 2558.
- ธันวา ใจเที่ยง ปัญญา เกียรติชาติ และคณะ. แนวคิดรัฐ-เขตแห่งวัฒนธรรม : ข้อเสนอบนความหลากหลายทางชีวิตวัฒนธรรมและความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชนชาติพื้นเมือง. วารสารรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์ ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2558.
- นิษฐา หุ่นเกษม. [Online]. 26 มิถุนายน 2547. แหล่งที่มา <http://v1.midnightuniv.org/midnight2545/document983.html>
- ปราโมทย์ ภักดีณรงค์. ปัญหาเชิงโลกาภิวัตน์ในขบวนการท้องถิ่นนิยมของเพลงโคราช. วารสารเทคโนโลยีสุรนารี ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 ธันวาคม 2557.
- ปรีชา คูวินทร์พันธุ์. ศาสนาชาติพันธุ์-ชาตินิยม ความรุนแรง. รายงานวิจัยชุดปัญหาความมั่นคงใหม่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2548.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ, 2546.
- ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ และคณะ. รื้อสร้างประเพณี: การเปลี่ยนแปลงของบุญบั้งไฟในยุคโลกาภิวัตน์. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม 2554.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.
- พรรณิดา ชนทรัพย์. การปรับเปลี่ยนวิถีทางประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อและอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ปีที่ 23 ฉบับที่ 41 มกราคม – เมษายน 2558.
- มงคล พนมมิตร. การดำรงอัตลักษณ์ของชุมชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือ, หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การศึกษานอกระบบ) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.
- ยศ สันตสมบัติ และคณะ. อำนาจ พื้นที่และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย, (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), กรุงเทพมหานคร, 2551).
- รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข. โลกาภิวัตน์ ท้องถิ่นนิยมกับการโยกย้ายถิ่น. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา มหาวิทยาลัยบูรพา ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2557.
- เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. โลกาภิวัตน์กับท้องถิ่น, บริษัทพิมพ์การพิมพ์จำกัด, 2555.
- วิณี พาณิชนันท์. วิถีล้านนา, ห้างหุ้นส่วนจำกัดสำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2548.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. พัฒนาการทางสังคม – วัฒนธรรมไทย, ด้านสุขภาพการพิมพ์, กรุงเทพมหานคร, 2554.
- ศรีศักร วัลลิโภดมและวลัยลักษณ์ ทรงศิริ. ปฏิบัติการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. ชุดคู่มือเพื่อการศึกษาท้องถิ่น 1. สำนักพิมพ์มูลนิธิเล็ก – ประไพ วิริยะพันธุ์, 2557.
- ศิขรา ศิริสาร. กระบวนการปฏิสัมพันธ์และการสร้างอัตลักษณ์ร่วมในแฟนเพจเฟซบุ๊ก: ศึกษากรณีแฟนเพจอปีดคอม, วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีที่ 24 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม – กันยายน 2556.

โคจิลักษณะ กมลศักดิ์วิกุล, ตลาดย้อนยุคสามชุก: การเมืองเรื่องพื้นที่และธุรกิจแห่งการถวิลหาอดีต, (ปริญาณิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาศิลปวัฒนธรรมวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2556).

สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, วิถีวิทยารื้อสร้างอัตลักษณ์, พิมพ์ครั้งที่ 1 โครงการตัวตนคนยอกกับท้องถิ่นล้านนา: สื่อการเมืองอัตลักษณ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555.

เสกสรร สรรสพิสุทธิ์, อัตลักษณ์ของไทยล้อและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม : กรณีศึกษานานแม่สาบ ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่, หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.

อภิรักษ์ ธรรมเสนา, การประกอบสร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของกลุ่มคนยองในจังหวัดลำพูน, วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.

อานันท์ กาญจนพันธ์, ท้องถิ่นพัฒนากับโลกาภิวัตน์. ชุดความรู้เที่ยงคืน เล่มที่หนึ่ง. <http://www.midnightuniv.org/>. 2554.

อารีย์ นัยพินิจ ภักธพงษ์ เกริกสกุลและคณะ, การปรับตัวภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2557.

อินทรา พงษ์นาค, อัตลักษณ์ชุมชนเมืองโบราณอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี, วารสาร Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม.